

Rahvalaul ja meie

Veljo Tormis

Sirp ja Vasar, 16. juuni 1972

Pärast oma sõnavõttu koorijuhtide konverentsil (märts 1972) on mul mitu korda tulnud vestlustes selgitada ja täpsustada mõtteid vana rahvalaulu üle, mida tookord vaid konspektiivselt sain esitada.

Sedasama olen puudutanud ka filharmoonia korraldatud autorikontsertidel, mitmel muusikalisel neljapäeval Heliloojate Majas, loomingulistel kohtumistel, televisioonisaadetes, raadiosarja „Laula, laula, suukene“ avasaates ning lõpuks VII rahvusvahelisel muusikakongressil Moskvas (oktoober 1971).

Tundsin, et ka teistele on need küsimused huvitavad, reageeringutest sain aru, et aeg on küps neil teemadel laiemalt rääkida.

Seetõttu pole tõesti üleliigne igapäevane töö korraks kõrvale jätta, et nende küsimuste juurde veel kord tagasi tulla. Allpoolesitatud mõttekäike ergutasid koondama ja kirja panema vestlused ja vaidlused muusikateadlase Helju Taugi ning koorijuhi Arvo Ratassepaga.

Öeldakse küll, et looming peab ise looja eest rääkima. Minul on antud juhul pisut teine olukord, sest oma süvenevas huvis regivärsilise rahvalaulu vastu olen ma rohkem vahendaja kui looja. Lauljate-kuulajate senisest heast suhtumisest ja vastuvõtust hoolimata on minult siiski sageli küsitud, miks ma nii visalt ning järjekindlalt rahvalauluga tegelen, jättes selle tõttu viimasel ajal vähemaks oma n.-ö. originaalloomingu.

Peale otseste küsimuste olen tunnetanud ka veel teistsugust suhtumist, kahtlev-kõhklevast (aga äkki ta tahab tänapäeva temaatikalt põgeneda kuhugi arhailisusse?) kuni mulle orgaaniliselt vastuvõetamatu „rahvuslikkuseni“ à la “kuldsed kandled palmipuus”, (märkamata, et selle nähtuse vastu mu tegevus enamjaolt suunatud ongi!) või moodsa snobistliku ilutsemiseni vanade asjade ja esemete ümber. Ma ei sõandaks ajalehe ruumi ja lugeja aega kulutada, kui tegemist oleks ainult mu isiklike loominguimpulsside vääriti mõistmisega. Et aga pean meile kõigile ühise kultuuripärandi kasutamist t ä n a s e l e eesti nõukogude kultuurile tähtsaks ajaks, siis arvan vajalikuks oma seisukohti selgitada. Vana rahvalaulu propageerija hoiaku (mis võiks ju uurijatele-teadlastele kuuluda) olen võtnud just selle e l a v a, tänase muusikavajaduse äratundmisest. Mind on selle avastamisele suunatud juba Moskva konservatooriumis, veelgi varem aga Eesti NSV Heliloojate Liidu noortesektsioonis. Olen püüdnud hiljem sellesse süveneda. Võin oma praeguses vaimustuses, soovis asja lõpuni uurida ja vana laulu praegusi funktsioone selgitada küll vist ajutiselt ühekülgselt osutada. Ühe elemendi süvendamine ei muuda aga meie m u u s i k a e l u ühekülgselt, vaid ainult rikkamaks.

Kõigepealt pean vist täpsustama, millest jutt on. Kogemused on näidanud, et enamasti ei osata regivärsilist rahvalaulu* (runo) eristada teistest, uuematest lauluvormidest.

Näiteks erineb uuem lõppriimiline rahvalaul (ka külavahe- või meestelauluks nimetatud) regivärsilisest silmatorkavalt, olles ka praegu veel laialt tuttav. Need on seda tüüpi laulud, nagu „Saksad sõitsid saaniga“, „Lilla istus kamberis“, „Ma vaatsin paadist kiikriga“, „Mind kutsuti pulma“ või „Metsa läksid sa“. Mitte nendest pole siin jutt. Selguse mõttes püüan anda lühikese iseloomustuse: runo ehk regivärsilise rahvalaulu tunnuseks on kvantiteeriv 4-jalgne trohheiline värsimõõt koos algriimi ja mõtteparallelismidega, retsitatiivne (silbile vastab noot) kaheosalises põhimeetrumis ühe- või kahe värsirea pikkune ühehäälneline viis ning (tavaliselt) eeslaulja ja koori vaheldumisi laulmine (värsirea kordamisega). Kui sõnadest tuntakse regivärss kohe ära, siis viiside eristamisega on juba suuri raskusi, hoopis tundmata on aga eeslaulja-koori esitustava. (Setu laul on ainukesena selle ettekandevormi kindlalt säilitanud. Täiesti alusetult on seda peetud slaavipäraseks jooneks, samuti nagu setu omapärast mitmehäälsustki.)

Näidet täiuslikult fikseeritud ja üldtuntud **regilaulust** ei olegi nii lihtne tuua – oleme sellest niivõrd võõrdunud. Mitme põlvkonna koolilaulikutest läbikäinud „Tiiu talutütrecese“ noodistus sisaldab näiteks kõik regilaulu elemendid peale ettekandevormi: ei ole näidatud, kus laulab eeslaulja, kus astub sisse koor. Laulul puudub seega selgroog. (Kaheldav on muide ka sõnade autentsus.) Sealjuures on tegemist ühe parema ja reeglipärasema runoviisi näitega, mis meie trükitud laulikutes ülepea leida on. Selliseid näiteid on üldse armetult vähe ning enamasti on neidki juba seatud „kultuurmuusika“ eeskujul kahe- või kolmehäälseks, nende sõnu „puhastatud“ skandeerivatest värssidest, seega – püütud allutada teisest süsteemist pärit reeglitele.

Vanal rahvalaulul on mitmeid suuri väärtusi, mis peaksid olema kõigile vajalikud ja kättesaadavad. Regivärsiline laul – see on meie rahva kõige ürgsem, omapärasem, sajandites väljakujunenud ja terviklikum looming, rahva loomingulise geeniusse väljendus. Meie vana regivärsi algriimides, parallelismides ja luulekujundites peitub palju helinat ja sära, sõna ja mõtte ilu, samuti kui runoviisi monotoonses kordumises sugereerivat jõudu. Runo suuremaid väärtusi minu meelest ongi tema kunstiline originaalsus ja stiiliterviklikkus. Sellele võin lisada sõnad, mida tavatsetakse öelda emakeele kohta: minu rahva laul on mulle kõige parem, ilusam ja väärtuslikum.

Sageli mõistame rahvusliku kunsti all vaid üldeuroopalikku kunsti rahvuslikus garneeringus, kus rahvakunstimotiivid esinevad ainult kaunistusena või paremal juhul kasutatakse neid temaatilise materjalina „päris“ kunsti tarvis. Asi aga selles ongi, et regilaul võib olla ja on tegelikult iseseisev kunst – ürgne, omapärane ja terviklik. Sellisena võiks ta olla meie tänase rahvusliku kunsti põhiline, mitte iluripats. Koos esteetilise väärtusega on võrdselt tähtis tema eetiline kaal. Regivärss kannab ju tööinimeste aastatuhandetes väljakujunenud elutunnetuslikke väärtusi. Miks peaksime siis meie täna selle päranduse unarusse jätma või arhailiseks põlgama?

* Lubatagu siinkohal juhtida tähelepanu ebalooilisustele folkloristlikus terminoloogias. „Rahvalaul“ tähendab selles tegelikult ainult üht osa rahvalaulust – sõnu, tervikut tähistatakse hoopis – „rahvalaul viisiga“. Kas pole see äkki absurd? Kas on võimalik laulmine viisita? „Folkloori“ eestikeelne vaste „rahvaluule“ seostub laiemal auditooriumil (sealhulgas heliloojatel) enamasti mõistega „rahvalaulusõnad“ (kui luule = poeesia, siis rahvaluule = rahvapoeesia). Ka see termin pole järelikult kõige õnnestunud.

Vana rahvusliku ja rahvaliku kunsti alused on veel olemas rahva keeles ja meeles. Sellega on seotud paljud tänaseni püsivatest väärtustest – rahva kultuuriväärikus, sisemine tasakaal, ühtekuuluvustunne loodusega, põlvkondade järjepidevuse tunnetamine ja palju muud, mis kipub praegu lagunema mitmesuguste globaalsete nähtuste (rahvusvaheline pinevus, tehniline progress, saastumine jne., jne.) tagajärjel. (Et need probleemid ülemaailmsed on, see ilmnes nende esiplaanile kerkimisest eespool nimetatud rahvusvaheliselt muusikakongressil Moskvas, kus peatähelepanu oli erinevate muusikakultuuride suhetel europotsentrismiga ning mille lõppistungil resolutsioonis püstitati tõeliselt rahvusvahelise, üldise muusikaajaloo koostamise nõue.)

Enda mõistmine ja tunnetamine on hädavajalik tasakaalu ja eluvõimelisuse säilitamiseks. Teadkem, kes oleme, kus on meie juured. Siis on kergem ka tulevikusihte seada. Rahvalikud kultuuriväärtused ei ole sugugi väärtused a i n u l t m e i l e e n d i l e, n.-ö. sisemiseks tarbimiseks. Iga sügavalt rahvusliku kultuuri kõlapind ulatub alati etnograafilistest piiridest sootuks kaugemale, saab vahetusväärtuseks, kui nii lubatakse öelda. On loomulik, et praegusaegses kultuuride lähenemises on meil tekkinud palju ühist. Kuid igal rahval on ka midagi ainuomast, mis teistele just oma kordumatusega huvi pakub. Just sellega võib ta anda hindamatu osa internatsionaalsesse kultuurivaramusse.

Seoses Nõukogude Liidu moodustamise aastapäevaga on tunduvalt aktiveerunud kultuurisuhted rahvaste vahel, üksteise kultuuriväärtustest osasaamine. Ja see ei piirdu tänapäeva kunstimeistrite loomingu vahetamisega. Regivärsiline rahvalaul on esmajärjekorras see, mida m e i e saame ja mida on vaja rahvaste põliskultuuride ühisesse varamusse juurde anda, nagu grusiinlased annavad vene böliinade ja tšastušcade kõrvale oma ülitoreda ning originaalse mitmehäälese meestelaulu (mida iga teine grusiinlane suurepäraselt valdab), leedulased oma praegu elava ürgvana laulu (mida Leedus kuuleme nii vanade kui noorte suust). Mis on aga see, mida m e i l kuulatakse elava rahvalauluna meie suust? Heal juhul „Kungla rahvast“, mille K. A. Hermann Tartu baltisakslase Karl Zöllneri eeskuju järgi „komponeeris“! (Asjasthuvitatuile: vt. Elmar Arro. „Geschichte der estnischen Musik I“, Tartu 1933, lk. 167.) Siin ilmselt o n, mida teisiti teha. Aeg on pihta hakata! Sest kaua siis Setu või Kihnu laulikud suudavad kogu Eestit esindada! On vaja lõpetada suhtumine oma laulukultuurisse kui muuseumieksponaadisse või valitutele määratud turismieksotikas.

Minult on küsitud, kas ma ka leian (nagu viimasel ajal hääli kuulda), et kogu meie kultuuri areng on juba ärkamisajast peale vale rada läinud. Vastaksin: „vale“ pole siinkohal õige sõna. Muidugi meeldib mulle vana rahvalaul rohkem kui sakslastelt laenatud „Õllepruulija“, aga eespool öeldust peaks ehk selge olema, et ma ei taha ajalooratast ümber pöörata. Tuleb näha minevikus toimunud kultuuri kujunemisprotsesside omamoodi ajaloolist paratamatust. Pole mõtet ärkamisaega tagantjärele süüdistada euroopa (õigemini saksa) kultuuri elementide püüdlikus juurutamises, regivärsi seostamises orjaajaga jne. See oli teatud mõttes loomulik: tollal oli karjuv vajadus sakslastele tõestada, et eestlasel on kõik eeldused olla k u l t u r - i n i m e n e. (Selle asemel et süüdistada ärkamisaja tegelasi, kes tegutsesid vastavalt a j a n õ u d e l e ja võimalustele, vaadagem, kuidas saame ise hakkama o m a a j a s vastavalt o m a a j a n õ u e t e l e!)

Nähtavasti on selles oma seaduspärasus, et alles teatud vahemaa järel, n.-ö. eituse eituse kaudu jõutakse mõnede rahvakultuuri väärtuste äratundmiseni ja hakatakse neid uuesti tundma õppima, neist kunstiloomingus teadlikult lähtuma. Selle tee on paljud rahvad läbi käinud.

Ma ei kutsu kõrvale heitma kõiki euroopaliku kultuuri nähtusi, mida oleme vahepeal tundma õppinud, omandanud, ennast nende ja neid enda järgi kujundanud. (Vastupidi: mida rohkem ja rikkamalt teisi kultuure ja uuemaid saavutusi tunneme, seda parem.)

Areng läheb edasi siit, kus me praegu oleme, meiega tuleb kaasa kõik see, mis juba olemas, ükskõik kust see kunagi pärit olnud (mis kultuur see olnud). Me peame ainult teadlikud olema, mis meil on ja mida pole ning mis unarusse jäetud. Oleme mingil määral tundma õppinud ja omaks võtnud nn. euroopa kultuuri. On muidugi teisigi kultuurisüsteeme, mida maksaks tunda. Aga on lausa imelik, kui me samal ajal oma vana kultuuri, selle ajalugu ja põhja korralikult ei tunne. (Julgen nimelt väita, et viimase sajandi haritud põlvkonnad regivärsilist rahvalaulu praktiliselt ei tunne või siis teavad seda pealiskaudselt – ka sel juhul, kui nad koolis rahvalaulu (viisita!) ja „Kalevipoega“ „läbi võtnud“ on.) Seda vanimat, algset kultuurikihti olekski vaja „lahti kaevata“, jalgealune pinnas n.-ö. läbi valgustada. Kuigi ajalooader on meie kandi pinnast tublisti pööranud, on erinevad kultuurikihid siiski nähtavad ja äratuntavad.

Pean, nagu me kõik, väga lugu eesti laulupidude kultuurist ja selle edasiarendamisest praegusel ajal. Sel on oma, sõnades ja arvudes väljendamatü väärtus. Ainult miks me nagu häbeneme iseendalegi tunnista da selle v o r m i esialgset laenulisust? Olgugi saksa (šveitsi) eeskujul tekkinud, on ta meile omaseks saanud ja meie järgi kujunenud. Võime sellele õigusega uhked olla. Aga kutsun sealjuures h u v i t u n d m a j a t e a d m a, et meil on selle kõrval ka m u i d traditsioone, mis s a m u t i võivad tänast kultuuri toita ja sedasama laulupeotraditsiooni veel rikkamaks ning omanäolisemaks muuta.

Niisiis: ma ei taha midagi sellest, mis meil praeguses muusikaelus head ja armsakssaanut, a s e n d a d a vana rahvalauluga. Ei taotle muud, kui et olemasoleva k õ r v a l ja selle h u l g a s tundma õppida vana laulukultuuri o l e m u s t. (Ennast esmaavastajaks pidamata arvan, et seni on püütud runoviisi ainult suupärasemaks teha vahepealsetest välismõjulistest arusaamadest lähtudes.) Ma ei eita eelkäijate töösuundi ja saavutusi, vastupidi: toetun nendele, nende tegevus annab mulle õiguse ja kohustuse oma arusaamise järgi e d a s i mõelda ja töötada. (Mis sellest, et see võib n ä i d a tagasipöördumisena!)

Kes ajamärke märkab, on ehk tähele pannud: praeguses arengujärgus on meil tekkinud kahjutunne, et omal ajal rahvuslikku kultuuri ehitades see p e a m i s e l t laenatud alustele rajati – vana kultuuri õnneks küll omajagu talletades, kuid aluste kujundamisel kõrvale jättes. Nii võime tõsiselt kahetseda, et runoviis meie professionaalse muusikakultuuri arengus põhjanevat ja määravat rolli ei ole saanud mängida.

Mida siis teha nüüd, kui oleme täiesti teadlikuks saanud, et meil suur hulk väärt vara üsna kasutamata seisab? Eks tule aru pidada, kuidas seda edaspidi kõige paremini tarvitada! Aeg on ilmselt küps.

Kõigepealt on aeg küps selleks, et oma vana laulukultuuri t e g e l i k u l t tundma õppida (ainult t u n d m i n e võimaldab oma suhtumist: see on huvitav või mitte, elav või aegunud, täna meile vajalik või ebavajalik). Tundma õppida kui omaette kunstilist struktuuri o m a reeglite ja seaduspärasustega, mis on e r i n e v a d meile praegu üldtuttava e u r o o p a m u u s i k a seaduspärasustest. (See koondmõiste mahutab nii euroopa rahvaste folkloori, klassikalise muusika vanast ultramodernseni, džäss kaasa arvatud, ning kõikvõimalikud popžanrid kuni folkmuusikani välja). Nii nagu Euroopast omandatud etlemiskultuuri

(ilulugemine) on ilmses vastuolus regivärsi struktuuri ja kunstiliste kujundite süsteemiga, ei sobi klassikalise muusika reeglid kuidagi kokku runoviisi meloodia ja vormiga. Nende asjaolude teadmine ja silmaspidamine peaks olema esimene nõue professionaalsetele muusikutele. Rahvaviisi muusikateaduslikult uurides ja loominguliselt kasutades tegeleme ikka – piltlikult öeldes – ühe telliskiviga (s. o. värsireapikkuse viisijupiga), märkamata, et rahvalaul on tegelikult neist kividest laotud müür. Üksikud sellised telliskivid ja tellisetükid on väga suurel määral kujundanud eesti praeguse muusika koloriiti, kuid selle asemel, et neist hooneid ehitada, oleme neid purustanud ja saadud puruga pargiteid ning tenniseväljakuid sillutanud, s. t. oleme kasutanud tellisetükke vaid temaatilise või koloreeriva „materjalina“, mitte aga konstruktiivse elemendina.

Need, kes kavatsevad vana rahvalauluga praktiliselt midagi teha, sellele midagi rajada, peavad väga hästi tundma:

- a) regivärssi kõigis selle vormiavaldustes, mis on praeguseks küllalt põhjalikult süstematiseeritud, uuritud ja analüüsitud, ning ka trükkis kättesaadav;
- b) runoviisi, mille kogud on praegu küll veel muusikalisest aspektist amorfses seisundis, kuid siiski rahuldaval hulgal kättesaadavad;
- c) rahvalaulu esitusvormi ja laulmismaneeri, mida praktiliselt ei tunta kusagil peale Setumaa (seal loomulikult vastavate lokaalsete erijoontega).

Kui regilaulule midagi rajada, siis tuleb eeskätt tema enda vastu ausust üles näidata, arvestada kõigepealt temas endas peituvaid seaduspärasusi.

Sellega ei kutsu ma sugugi üles kõiki rahvalaulust huvitatuid ainult täpselt muuseumis fikseeritud vormidest kinni pidama. (Eriti kui arvestada, et suur hulk sealsest materjalist pole mitte laulud, vaid ainult meenutused sellest, kuidas lauldi. Peaaegu täielikult puuduvad eeslaulja-koori traditsiooni näited.) Kui see laul peaks tõesti laiemalt elavasse ringlusse minema, siis hakkab ta niikuinii muutuma, sest „elav ei saa kunagi täpne olla, tema muutub“ (Tammsaare).

R. Mirov kirjutab oma väga õpetlikus artiklis „Loomingus“ nr. 4 k. a. muu hulgas ka sünkretismitaotlusest rahvalaulude praeguses kasutamises (sünkretism: sõnad + viis + esitusvorm + esitusolukord, funktsioon). Arvan, et algset funktsiooni rahvalaulule keegi tagasi anda ei saa (ega vist tahagi). Jutt saab olla vaid laulu vormitäiusest ja -terviklikkusest. Võib kehtida üks vältimatu nõue: enne kui keegi tänapäeval rahvalauluga midagi ette võtab, kas isiklikus heliloomingus, interpreteerimises vms., lähtudes oma praegustest sisulistest ja kunstilistest taotlustest, tuleb tal t e a d a, kuidas seda algsest ette kanti, ja seda oma töös silmas pidada. Et muutumised ei tekiks nõmedusest, pealiskaudsusest, teadmatusest. Igasugused esitusolukordade „lavastused“ (kõik need kiigepidude ja pulmakommete mängimised) tunduvad mulle aga ebaorgaanilistena, võltsidena ja halvas mõttes „etnograafilistena“.

Sünkretisminõue tuleb tõepoolest esitada kõigile rahvalauluga tegelevatele folkloristidele. Sest üks sealtkandist ole (juba ligikaudu sajandi eest) rahvalaulu algelementideks lahutamine ning nende elementide eraldi kultiveerimine alguse saanudki.

Kuidas siis selle t e a d m i s e n i, tundmaõppimiseni praktiliselt jõuda? Ja kuidas tundmaõpitut rakendada, populariseerida? Neid asju ei saagi õieti teineteisest lahutada.

Rahvalaulu praktiline tundmaõppimine peaks kindlasti toimuma üldhariduslikus koolis, nimelt kirjandus-, mitte laulutundides. Sest regilaulus on s õ n a d e l suurem osatähtsus,

nendest tulenevad kõik tolle kunstivormi iseärasused. Peamine viga on seni olnud sõnade õppimine eraldi, ilma loomuliku viisikeskkonnata, milles nad omal ajal eksisteerinud. Rahvalaulusõnu tuleb ikka siduda rahvalauluviisiga (ja vastupidi). S i i s selgub kohe esimesel katsel, kui loomulik ja otse vajalik on eeslaulja-koori vorm täieliku neljajalgse trohheuse sujuvaks laulmiseks. Üksi lauldes pole reeglipärases runoviisis kohtagi, kus hinge tõmmata. Sellest tulenevad kõik rütmi ja meetrumi moonutused, värssi lõpusilbi ärajätmised, „sissepoole“ laulmised (meestelauludes) jne. S i i s selgub, et eesti regivärsiline rahvalaul oli reeglipäraselt k o o r i l a u l. Mitte küll see, mitmehäälnene, mida tänapäeval selle nime all tunne, vaid oma- ja algupärane, enamasti ühehäälnene eeslaulja-koorilaul. Üksikud erandžanrid (hällilaulud jms.) ei kummuta reeglit. S i i s selgub, et lauldes ei osutu rahvalaulu regivärsiline vorm raskuseks, mida tuleks korduva lugemise ja aegamööda harjutamisega võita, vaid nii harjumus kui ka sisu mõistmine tulevad kiiresti, käigu pealt. N i i s i i s – rahvalaul viisiga!

Minu teada on rahvalaulu nõnda käsitletud vähemalt ühes koolis – Tartu 8. keskkoolis. Haridusministeerium peaks seda eksperimenti igati toetama ja tutvustama. Näitlikuks abivahendiks võiks saada müügilolev plaadiantoloogia „Eesti rahvalaule ja pillilugusid“. Kindlasti peaks kas või lühikese süstemaatilise praktilise kursuse rahvalaulu eri kihistustest, nende põhiomadustest, ettekandelaadidest saama TRÜ keele- ja kirjanduse eriala kõrval ka kunstiõppeasutuste kasvandikud (eriti muusika ja lavakunsti alal).

Regilaulu tundmaõppimise ja ühtlasi praktilise kasutamise võimalusi on palju. Neid võiks laulda kõigil kooriharjutustel või koosviibimistel, neid peaksid oskama kõik pioneerijuhid, kasvatajad, lasteaednikud. Sest lasteaiast võiks asi peale hakata.

Päris surnud ju vana laul meis ei ole. Kerge on selle lauluga kaasa tulla. Ta on olemas keele struktuuris ja isegi kusagil sügavamal, geenides või tont teab milles; seda on võimatu tõestada, aga mingi „äratundmine“ on olemas, midagi selle rütmis ja viisi monotoonsuses. Kas või mõnutundmises sellest samast monotoonsusest, mida nii palju on halvaks pandud ja hukka mõistetud. Võib selguda, et viisirütmi monotoonsuses peitub kunstiline omapära ja väärtus. Võib selguda, et sõnarütmid on väga vaheldusrikkad ja hoopiski mitte monotoonsed. Isiklikest kogemustest tean, et kaasalaulmine ei lähe tüütuks, vaid, vastupidi, tekitab hasarti ja mõnu, sisemist rõõmu ja vajadust selleks.

Rahvas laulab hea meelega kaasa, täiesti vabalt, sundimatult. Seda nii rahvamajas, üliõpilaste ringis, teadlaste maja õhtul või koorijuhtide konverentsisaalis. Kõik osavõtjad lihtsalt tunnevad et laulda on lõbus ja kerge. Keegi nagu pole ainult selle peale tulnud! Miks see alati kohe õnnestub? Aga kõik on ju nii lihtne ja elementaarne – üks laulab ees, teised takkajärele! Kogu meie rahvalaulude repertuaar toetus kunagi sellele lihtsale ja kõigile kaasategemist võimaldavale vormile. Peaasi on see (rahvalaul, -tants, -riie jms.) praegu e i o l e k s sektantlus, mood, et see ei oleks mingi härda „eestluse“ ülesäratamine, et see ei oleks saksapärase seltskondlik „ilutsemine“, eputamine siidist rahvariietes, nagu kodanlikul ajal seda esines. (Kindlasti selleks, et asja kuidagi „ilustada“, „meeldivaks“ teha, laudalõhna juurest kaotada.) Vaid et see lihtsalt oleks asi, mis inimestele lõbu pakub ja rõõmu teeb, nende kollektiivsust süvendab.

Elavas rakenduses oleks regilaul kõigile kättesaadav ühislaulu vorm. Kogu aeg on kuulda kaebusi, et ühislaulu on raske organiseerida, et sõnad ei seisa mees ja viisid on keerulised. Siin aga pruugib sõnu teada ü h e l inimesel ja kaasa võib laulda kogu kuulajaskond.

Mõnedki juhused, kus olen seda pooleldi nalja või huvi pärast proovinud, näitavad, millise rõõmuga inimesed kaasa tulevad, tundes, et nad on v õ i m e l i s e d kaasa tegema. Ehk uuriksime siis praktikas n e i d, välisvormilt lihtsa, aga eetiliselt sisult kaaluka, kõigile suupärase ja jõukohase ühise laulu traditsioone, mis meil ju o l e m a s.

Rahvalaulu (sealhulgas regivärsilise) tutvustamisel on head tööd teinud ansamblid „Leegajus“ ja „Leigarid“, esimene eesotsas rahvapillimuusika suurepärase tundja Igor Tõnuristiga, teine ehtsa rahvatantsuentusiasti Kristjan Toropiga. „Leigarid“ on tuntud esinemistega Vabaõhumuuseumis. „Leegajus“ kuulub rohkem „rändmuusikute“ seisusesse: sõitnud risti-rästi mööda Eestimaad ja „laulutanud“ palju inimesi, on nende retked jõudnud Kesktelevisiooni ning raja tahagi.

Seoses nende ansamblitega tahaksin nimetada üht põhimõttelist uut suunda alustavat sündmust – mõlema ansambli esinemist Heliloojate Liidu rahvamuusikakonverentsil detsembris 1971. ansamblite juhtide probleemettekannetele järgnesid demonstratsiooniesinemised, mis minu arvates on etapitähiseks meie arusaamistes rahvakunsti tähendusest kaasajale ning rahvakunsti ehtsuse tunnetamisel. Kahjuks ei leidnud see sündmus ajakirjanduses väärilist märkimist (peale U. Kolgi artikli „Edasis“). Kas mitte kriitika oskamatuses näha arengutendentse ja sotsiaalset tellimust, rääkimata nende analüüsist?

Lähtudes nendest faktidest, aga ka isiklikest kogemustest laulu algataja, õpetaja või konsultandina, samuti üldise huvi kasvatamisest, julgengi arvata, et rahvalaulu laiem tutvustamine pole veidrikus või vastuvooluujumine pop- ja muu (ka *folk*-) muusika aegadel, vaid eluline võimalus ja paljudele võib-olla veel mitte päris äratuntud sisemine vajadus.

Vaatamata võimaluste tohutule avardumisele, muutub kunstist osasaamine meie ajal ikka passiivsemaks. Isetegevusringid ja koorid vähenevad (ja nende koosseis vananeb), sest nad ei suuda konkureerida professionaalide ja televiisoriga. Püüdes meeleheitlikult laulda ja esitada elukutselistelt ülevõetud repertuaari, väheneb isetegemis- ja osasaamiserõõm. Isetegevuse olulisemaid funktsioone peaks aga just olema seltskondliku läbikäimise ja ühissettevõtmise rõõm.

Eks sellest annagi tunnistust ülalmainitud ansamblite edu ükskõik millises seltskonnas. Neid võetakse hästi vastu, nendega tehakse vaimustudes kaasa. Huvitavaid ansambleid ja kapelle on mujalgi (Pärnus, Mõnsis), tähelepanu keskpunkti satub alati ka Tartu üliõpilaste grupp, kes „Leegajuste“ eeskujul harvakuuldavaid setu meestelaule laulab. Setu rahvakoorigest pole siinkohal vajadust rääkida. Need on õnneks alati olemas olnud ning nende kaudu me õieti oma vana kultuuritraditsiooni tunnetada saamegi, sest nemad on ainukestena ehtsad, nendel pole järjepidevus katkenud. Kõik teised peavad aga uuesti alustama, materjaliga tutvuma, õppima, harjutama...

Väga vajalik oleks isetegevuslastepoolne regivärsilise laulu avastamine. Eriti just maarahvamajades saaks rakendada omakandi repertuaari koos kohaliku murdekoloriidiga ning arvestada paljusid rahvalaulu ettekandetraditsioone (variatsioonilisus, improvisatsioon jms.), mida nivelleeriv linnakultuur ei võimalda ning mida laulikuks trükkida ei saa. Siin-seal leidub vanemaid inimesi, kes veel mäletavad, k u i d a s lauldi (Karksi, Kolga rand, Kihnu, rääkimata Setumaast).

Vaatamata sellele, et olen nendel teemadel juba aastaid kõnelnud, pole ükski koorijuht või rahvamaja metoodik seni minu (ega vist ka folkloristide) poole p r a k t i l i s e konsultatsiooni tarbeks pöördunud. Küll on seda aga teinud džässansambel „Collage“. Ja see on sümptomaatiline. Nende uus plaat „Kadriko“, täidetud ainult regilauludega, peaks kohe

müügile jõudma. Meie koostöö oli entusiastlik ja tore ning töötulemus minu arvates samuti. Lausa kahju, et eesmärgiks oli ainult ühe plaadi sisustamine.

Ka *folk*-mood on otsaga meieni jõudnud. Mõelda vaid, isegi see *folk* peab meile, kes me evime maailma üht rikkamat folklorivarasalve, välismaalt tulema! Hoiataksin aegsasti eesti regivärssi laulmast ilulauluna kitarri saatel *à la* Joan Baez (kes ise oma žanris väga meeldiv on). See oleks stiilinõmedus ja maitseelagedus, oleks pealiskaudsuse ja moeahvimise tunnus. Küll sobib kitarrisaate alla aga lõppriimiline rahvalaul. Siin ongi *folk*-laulu viljelejalte piiramatu tegevusväli – „Pariisi linnas Londonis“. Las käia! Oma arusaamise „eesti *folk*-laulust“ (repertuaari valiku mõttes) väljendasin viimati „Vanemuise“ etenduses „Külavahelaulud“.

Üheks põhjuseks, miks tänast juttu alustasin, oli ka see peaaegu intuiitiivne äratundmine, et kõigist kahtlustest-kõhklustest hoolimata on rahvalaulusse suhtumisel praegu toimumas otsustav murrang. Tarvitseb jälgida kas või ainult meie viimaseid kunsti-kultuuri-alaste väljaannete numbreid: igas teises-kolmandas artiklis või intervjuus on nii või teisiti riivatud autentse rahvaloomingu olulist tähtsust tänapäeval. Rääkimata siis massimeediumide turjal meile jõudvast kõikvõimsa m o e üheksandast lainest, mis kisub pealiskaudse arusaamaga kaasa, ilma et enamik mõistaks, millega kaasa läheb ja miks. Enne kui see laine ähvardab üle pea lüüa, on vaja mõned asjad selgeks rääkida, et suudaksime orienteeruda.

Peale muude põhjuste sunnib mind praeguste sõnade väljaütlemisega kiirustama (ma ei taotle teaduslikku argumenteeritust ega küsimuse kõigekülgselt haaramist, vaid tähelepanu tõstmist sellele asjale) j ä r g m i s e l a u l u p e o l ä h e d u s. Mis võiks olla veel loomulik, kui ühendada avaram taastutvus rahvapärandiga meie laulupeokultuuriga, koorikultuuriga? See teeks laulupeo aina mitmekülgsemaks, annaks läbilõike meie muusikalise arengu eri tahkudest. Miks mitte anda mõnele kooriliigile puhas, seadmata, ainult „restaureeritud“ laul? Aga võib-olla laulda üks võimas ühislaul, Gustav Ernesaks, meie tõeline rahvalaulik, eeslauljaks? Lauluväljakul on grandioossed võimalused. Laulupeol tunnevad inimesed ikka vajadust kaasa teha. Tavalist repertuaari kaasa laulma ei ole nad võimelised. Siin oleks üks võimalus, kus peale kaasaplaksutamise ja –viipamise võiks kogu rahvas ka kaasa laulda, et see tõesti oleks k õ i g i üldlaulupidu.

Selle ettepanekuga ei tahaks midagi kaotada repertuaaritraditsioonidest, milleni seni on jõutud, mis inimestele on saanud armsaks ja populaarseks, vaid juurde anda lihtsalt veel üks võimalus, millega me kõik peaksime tuttavad olema.

Ilmne on trükitud „runolauliku“ vajadus. Palju sellest, mis tänapäeval „vanast ilusast“ lauluvarast elustatakse (mis tegelikult aga kuulub nn. uuema rahvalaulu kihistusse) on kusagil laulikutes trükituna olemas. Täiesti puudub selline lauldav repertuaar regivärsi valdkonnast, repertuaar, mis oleks valitud ja seatud materjali enese ja selle vormiisearasuste põhjalikust tundmisest lähtudes. Säärane laulik on tegelikult juba koostamisel Ü. Tedre asjatundlikul juhendamisel.

Miks mina heliloojana sellesse kõigesse end segan?

Puudujäägid rahvalaulu propageerimisel on niivõrd suured, et pean nende kõrvaldamisele pühendama kogu oma energia. See on mu kohus. Pean seda praegusel hetkel ühiskonnale tähtsamaks kui oma loomingut.

Miks on mu tegevus rahvalauluseadete kaudu suunatud eelkõige just kooridele?

Minu meelest pole asi niivõrd selles, et meie kooridele on vaja efektset repertuaari nn. rahvalauluseadete (töötluste) nime all välismaal loorberite löikamiseks, vaid eeskätt on meile endale neid seadeid vaja, selleks et o m a laulu kas või niisuguse vahenduse kaudu tundma, tema väärtusi hindama õpiksime. Pean koore ja kooriliikumist selleks keskkonnaks, mis on meil kõige vastuvõtlikum rahvuslike muusikatraditsioonide arendamisel ja säilitamisel. Koorid peavad olema algatajad, levitajad. Iga koorilaulja võib olla selle asja edasikandjaks, omakorda „eeslauljaks“ ükskõik millises teises ühikus.

Seoses eelnevaga tuleb koorilauljail palju asju ümber hinnata – see laul ei sea kooridele mitte uusi vokaaltehnilisi raskusi, vaid põhimõtteliselt uusi stilistilisi probleeme – vähem tähtsaks osutub „puhas“ laulmine, „ilus“ fraseerimine, keeruline koorifaktuur, esiplaanile tõuseb runoviisi põhiline kunstiline mõjutusvahend – kordumise maagia. Lihtne noodike koos tekstiküllusega – see võib koorilauljale (kardan siiski, et rohkem koorijuhile, nagu see sageli on olnud) tunduda võõrastav ja vaene. Raskus seisab lihtsuses.

Kooriteoste keerukus – see ongi olnud viimastel aegadel suurim etteheide minu loomingulisele tegevusele. Käesoleva aja tööd tahaksidki olla reageeringuks sellele kriitikale, olles ühtlasi loominguline vajadus, mis tuleneb ühiskondlikust vajadusest, nii nagu seda tajun. Pean regivärsilist laulu meie kultuurile nii tähtsaks, et tahaksin teha kõik selle laialdase kättesaadavuse ja tundmise heaks. Sellepärast siis eeskätt – võimalikult lihtsad seaded võimalikult vähenõudlikule koosseisule (3-häälne segakoor). Olen põhimõtteliselt selle poolt, et kõigepealt tuleb üles leida meie rahvalaulu ühehäälsed juured.

Selle laulu juurde ei tule meil niivõrd t a g a s i, kuivõrd e d a s i minna – täie tänapäevase arusaamisega, milleks meil seda vaja on, ja peremehetundega.